

Waarom Belgen gelijk hebben en Nederlanders gelijk krijgen

Belevissen van burens over de grens

Mick Matthys

AUP

Eerste druk: 2018

Tweede druk: 2018

Derde druk: 2019

Vierde druk: 2019

Vijfde druk: 2021

Ontwerp omslag: Moker Ontwerp

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 345 8

e-ISBN 978 90 4853 343 5 (pdf)

e-ISBN 978 90 4853 344 2 (ePub)

NUR 740 | 763

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© M.E.L. Matthys / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1. Kennen wij elkaar wel?	7
2. Welkom in Nederland!	23
3. Welkom in België	47
4. Vooroordelen en eigenaardigheden	65
5. Over directheid, assertiviteit en de dwang van de eigen mening	97
6. Over taal, tussentaal, Poldernederlands en taalallochtonen	113
7. Gezag en status	133
8. Mannen en vrouwen	145
9. Over economie en cultuur	161
10. Onderwijs, opvoeding en gezondheidszorg	191
11. Migratie en identiteit	217
12. Nationale identiteit: een zinloos project?	233
Noten	243

1. Kennen wij elkaar wel?

Het grootste deel van mijn leven en loopbaan heeft zich in Nederland afgespeeld waar ik met mijn vrouw, stiefdochter, schoonzoon, kleinkinderen en vrienden een door en door Nederlands bestaan leid. Ik woonde in Maldegem, Gent, in de buurt van Brussel, in Leuven en Antwerpen, maar nergens heb ik langer gewoond dan in Utrecht en ik voel me een Utrechter – ook al woon ik nu in Maarssen, een dorp ten noorden van Utrecht. Ik spreek met een Nederlands accent. Ik ben een Nederlandse professional en, zo voel ik het, zou nooit meer in Vlaanderen kunnen werken. Ik heb me hier steeds welkom gevoeld, er was openheid en directheid en ik werd gewaardeerd om wie ik was.

Echter, ik heb nog steeds het gevoel dat de Vlaming in mijzelf niet uit te roeien is. Dat merk ik wanneer ik weer eens een goede Vlaamse roman lees, wanneer De Rode Duivels en Vlaamse wielrenners aan het winnen zijn en een Vlaamse tv-serie de Nederlandse tv haalt. Bovendien vind ik het journaal van de VRT nog steeds beter dan elk Nederlands journaal. Aan de andere kant blijf ik me grondig ergeren aan de geslotenheid van de Vlamingen, hun slachtofferschap, hun gekuist (niet het echt) dialect dat als algemeen Vlaams wordt gepresenteerd en vooral wanneer ik met hun aversie tegen Nederland geconfronteerd wordt.

Het onuitroeibare gevoel van Belg zijn viel me rauw op mijn dak toen ik me in 2002 had laten naturaliseren tot Nederlander. Ik kon niet stemmen voor het parlement en voelde me daarom politiek onthand. Mijn verhaal is dat ik weliswaar de Nederlandse nationaliteit heb maar een Vlaamse identiteit. Mensen die mij goed kennen stemmen daar altijd volmondig mee in – ondanks een aantal Nederlandse trekken die ik mij tijdens mijn veertigjarig verblijf in Utrecht bewust of onbewust heb aangeleerd. Vlamingen die mij niet goed kennen, verklaren me voor gek. Een paar weken nadat ik genaturaliseerd was sommeerde de Belgische ambassade in Den Haag mij mijn Belgisch paspoort in te leveren. Ik vond het verschrikkelijk, het was alsof er iets vertrouwds van

mezelf vervangen werd door iets vreemds – en toen woonde ik toch al vijftieng jaar in Nederland. Ook al is nationaliteit een constructie, ze is fundamenteel met je persoonlijkheid verbonden.

Door in Nederland te komen werd mijn persoonlijkheid aan de ene kant rijker, aan de andere kant blijft er het gevoel er niet helemaal bij te horen. Juist dat maakt me – in mijn ogen althans – interessanter. Ik kan van op een afstand naar Nederlandse gebruiken en gewoonten kijken. Zo werd tijdens de jaren tachtig voor het eerst in Utrecht de vrijmarkt georganiseerd tijdens Koninginnedag. De zolders werden ontruimd en niet meer gebruikte kleren, speelgoed en andere rommel werden op straat uitgesteld om verhandeld te worden. Het was een heus volksfeest met straattheater, optredens van bandjes enzovoort. Vooral bij goed weer was de sfeer uitbundig. Ik genoot ervan, later ging ik er met mijn vrouw en stiefdochter van 10 al heel vroeg heen om een goed plekje te bemachtigen zodat zij haar oude speelgoed kon verkopen. Desondanks kon ik het niet laten op te merken dat de Nederlanders pas echt feest konden vieren als er ook iets te verhandelen viel. Dat was niet zomaar een venijnige opmerking, het verbaasde me echt en de associatie met Nederland als handelsnatie lag voor de hand.

Ik kan meerdere voorbeelden uit mijn eigen leven aanhalen van mijn ‘anders’ zijn, dat het ‘iets’ wat de Nederlander tot Nederlander maakt en de Vlaming tot Vlaming wel degelijk betekenis heeft. Ook al bestaat dé Nederlandse nationaliteit niet, we hebben het er voortdurend over, Nederlander of Vlaming zijn stelt iets voor.

Iedere migrant wordt geconfronteerd met keuzes, dilemma's en de noodzaak het evenwicht te vinden tussen twee of meerdere culturen. Echter, voor Vlamingen die emigreren naar Nederland en Nederlanders die emigreren naar België lijkt het allemaal zo makkelijk, men hoeft geen vreemde taal te leren, men blijft dicht bij huis en doorgaans heeft men zich al een aardig beeld kunnen vormen over het land waar men heen gaat en van zijn bewoners. Dat beeld kan integratie behoorlijk in de weg zitten en bijstellen kan een moeizaam proces zijn.

Ook al spreekt men zogenaamd dezelfde taal, er zijn behoorlijke betekenisverschillen van dezelfde woorden die misverstanden meebrengen. Typisch Zuid-Nederlandse woorden en uitdrukkingen worden in Nederland wel herkend maar vaak ouderwets, grappig of onbegrijpelijk gevonden. Aan de andere kant hebben veel woorden en uitdrukkingen in Nederland een andere betekenis of gevoelswaarde dan in Vlaanderen. Toen een vrouw me ooit vertelde dat zij ongesteld¹ was, vroeg ik of ze iets verkeerd gegeten had, hetgeen tot grote hilariteit bij de omstanders leidde.

Voor veel Nederlanders is Vlaanderen, België, een grote onbekende. Nederlanders zijn enthousiast over Gent en Antwerpen, het is daar o zo leuk (vooral de restaurants), maar verder weten ze eigenlijk meer over Amerika. In Vlaanderen ervaart men dat als een soort afwijzing. Nederlanders stralen meer zelfbewustzijn uit en zijn directer in de omgang, maar dat wordt in Vlaanderen vaak ervaren als arrogantie en betweterij (het geheven vinger-tje).² De positieve kant hiervan is dat Nederlanders doorgaans meer interesse tonen in de ander en vragen durven te stellen. De bescheiden en gereserveerde Vlamingen ervaren dat als ongepaste bemoeizucht. Vlamingen moeten wennen aan de openheid, assertiviteit en verbaliteit van de Nederlanders, maar ook aan een soort naïviteit en hun vertrouwen in de goedheid van de ander. Vlamingen stellen minder vragen en geven zich niet makkelijk bloot.

Afgezien van een afwijkende woordenschat moeten Nederlanders wennen aan de affectieve toon van het Nederlands-Vlaams en merken al snel dat het een hele kunst is om de gevoelswaarde van een gesprek met een Vlaming in te schatten. Het Nederlands-Vlaams klinkt in Nederlandse oren informeler, vertrouwelijker, maar voor een formeel en zakelijk gesprek gebruiken de Vlamingen hetzelfde accent. Daardoor worden Nederlanders vaak op het verkeerde been gezet. Daarnaast lijken de Vlamingen in de dagelijkse omgang veel informeler dan Nederlanders, maar die informaliteit wordt vaak minutieus geregeld via onderhandse codes. In tegenstelling tot Nederlanders zijn Vlamingen bedreven

in het zien van de verborgen boodschap achter de letterlijke boodschap. Het 'ja' van Vlaamse collega's aan de universiteit van Gent werd ooit door mij meteen als een 'neen' herkend, maar mijn Utrechtse collega had de toon niet begrepen en was opgetogen over de resultaten van het overleg.

Nederlanders in Vlaanderen maken mee dat Vlamingen op hun manier erg bot kunnen reageren, argwaan en afwijzing zijn schering en inslag. Al snel valt op dat de levensstijl in Vlaanderen minder bourgondisch is dan verwacht, er zijn regels voor en vaak is een copieuze maaltijd een soort investering. De in Nederland veel geroemde gezelligheid in Vlaanderen is vaak beperkt tot de incrowd of tot een specifieke gelegenheid. Bovendien zijn Vlamingen hiërarchischer ingesteld, schijnbaar gezagsgetrouwer, maar ze hebben ook talloze manieren om gezag te ontwijken.

Wat maken migranten mee?

De verschillen die ik hierboven beschreef klinken als clichés, maar er schuilt ook veel waarheid in. Tijdens mijn veertigjarig verblijf in Nederland zag ik clichés onderuitgaan, bijvoorbeeld dat Nederlanders gierig zouden zijn. Ook waarheden verloren hun betekenis, bijvoorbeeld dat Nederlanders toleranter zouden zijn. Ik zie het allemaal gebeuren, ik beweeg me als een vis in het water in Nederland en in België – tenminste als ik niet in een hokje geplaatst word – en dat heeft zo zijn voordelen.

Een van die voordelen is dat ik beide perspectieven ken, zowel de Vlaamse als Nederlandse manier van kijken naar het andere land. In die zin ben ik een biculturele Nederlander en Belg en ben ik loyaal aan beide landen, maar soms meer aan het ene dan aan het andere of omgekeerd. Een zeker opportunisme, afstandelijkheid en gespletenheid is me daarom niet vreemd. De verschillen die ik hierboven beschrijf hebben ook gevolgen gehad, zij hebben mijn persoonlijkheid veranderd. Ik ben benieuwd of dat bij andere migranten ook zo ging.

Migreren is een identiteitskwesitie. Door in het andere land te wonen werkt alles niet meer zoals men gewend is, men raakt in de war, probeert te overleven, past zich aan, maar wil ook trouw blijven aan waar men vandaan komt. Dit is een bijzonder boeiend proces. Sommigen brengen dit tot een goed einde en gaan zich thuis voelen in het nieuwe land, anderen voelen zich wel thuis maar hun hart zit nog in het oude land. Weer anderen zijn teruggekeerd omdat ze niet konden wennen. Zij zijn niet in het onderzoek betrokken. Het gaat mij vooral om de manier van integreren en zich thuis voelen.

Deelnemers en interviewmethode

Mijn vraag was of andere migranten soortgelijke ervaringen hadden zoals ik ze hierboven beschreef. Om op deze vraag een antwoord te krijgen heb ik 60 interviews afgenomen, 30 bij Vlamingen in Nederland en 30 bij Nederlanders in Vlaanderen. Om kandidaten voor de interviews te werven kon ik een oproep doen op de websites van de Brakke Grond in Amsterdam, van DeBuren in Brussel en de Taalunie in de Haag en op websites die mijn oproep van deze sites hebben overgenomen. Ook reageerden mensen op een interview dat ik gaf op Radio 1 van de VRT. In totaal hebben ongeveer 130 mensen gereageerd. In de 60 geselecteerden heb ik – voor zover mogelijk – leeftijds-, regionale, sociale variatie nagestreefd. Dat laatste was moeilijk (maar niet onmogelijk), de meesten migranten zijn namelijk hoger opgeleid. Een belangrijk criterium was dat ze al minstens vijf jaar in het andere land woonden. De meeste Nederlanders woonden in Antwerpen, de meeste Vlamingen in Amsterdam. Maar mijn nieuwsgierigheid werd vooral geprikkeld door hen die op bijzondere plaatsen terecht waren gekomen, een Nederlandse in de Westhoek³ bijvoorbeeld en een Vlaamse in de Bijbelbelt.⁴ Ongeveer 60% van de geïnterviewden waren vrouwen, de meesten waren tussen de 30 en de 50 jaar oud, enkelen jonger en een paar ouder.

De interviews vonden plaats ofwel bij de mensen thuis ofwel in een lokaal dat mij welwillend ter beschikking werd gesteld in de Brakke Grond in Amsterdam, in het Cultureel centrum DeBuren in Brussel en in de Taalunie in Den Haag. Ik had wel een lijst met thema's (zie hierboven) achter de hand, maar in eerste instantie nodigde ik de mensen uit om hun immigratieverhaal te vertellen in hun eigen woorden. Ik opende met: vertel me waarom je hier bent en hoe ben je hier terechtgekomen en wat heb je zo al meegemaakt? Als bepaalde thema's niet spontaan aan de orde waren gekomen stelde ik vragen over ontvangst (in Vlaanderen: onthaal) en acceptatie; over positieve en negatieve ervaringen; hoe ze vrienden maakten; wat ze hebben gemerkt van de clichés die over de ander verteld worden. Verder vragen als: voelen zij zich gesetteld of niet en wat hebben ze daarvoor gedaan en gelaten? Met welke uitdagingen en dilemma's worden zij nog steeds geconfronteerd? Ten slotte heb ik iedere keer de vraag gesteld wat er met hun identiteit gebeurde: noem je jezelf nog steeds Vlaming of Nederlander. Het gesprek duurde doorgaans een uur.

Deze 'narratieve' benadering waarin de verhalen en ervaringen van de geïnterviewden centraal staan ontleen ik aan de etnografische onderzoeksmethode.⁵ Alle interviews heb ik uitgetikt zodat ik per thema de verhalen met elkaar kon vergelijken. Hoe lijken ze op elkaar en waar spreken ze elkaar tegen? De citaten die ik heb opgenomen representeren tendensen die ik hieruit heb afgeleid. Ik doe allesbehalve zogenaamd bewezen uitspraken over verschillen en gelijkenissen tussen Vlamingen en Nederlanders, laat staan dat ik beweer: de Vlamingen zijn zus, de Nederlanders zo. Verderop in dit hoofdstuk laat ik me vrij sceptisch uit over onderzoeken die dat wel proberen – hetgeen niet wegneemt dat die ook hun relatieve waarde kunnen hebben.

Indeling van het boek

Bij wijze van inleiding bekijk ik in het eerste hoofdstuk wat al eerder geschreven is over de relatie België-Nederland.

Voordat ik dieper inga op de verschillen tussen de Belgen en de Nederlanders, behandel ik – in de hoofdstukken 2 en 3 – eerst de confrontaties en ervaringen van migranten in het andere land. Waarom besloten ze om te migreren en wat verwachtten zij daar aan te treffen? Hoe werden zij daar welkom geheten en wat deed het met hen?

Eenmaal in het andere land vindt een confrontatie plaats met de eigenaardigheden aldaar. In hoofdstuk 4 behandel ik diverse kenmerken die zowel Belgen als Nederlanders elkaar en zichzelf toeschrijven en de reacties erop.

In hoofdstuk 5 borduur ik voort op de kenmerken van de ander en leg daarbij het accent op alles wat samenhangt met communicatie. Nederlanders zijn direct, verkondigen meningen, zijn expliciet in hun uitspraken en vragen. Belgen communiceren impliciet, komen niet zo vlug met hun eigen mening, zijn afwachtend.

Een belangrijk instrument in de communicatie is taal. Daar gaat hoofdstuk 6 over. Nederlanders en Vlamingen hanteren dezelfde standaardtaal maar er zijn grote verschillen in woordenschat, uitspraak en intonatie.

Gezagsdragers in Nederland lijken communicatiever dan in België. In Nederland nemen zij pas een besluit na overleg met en inspraak van de medewerkers. De hiërarchie is er plat en de omgang met superieuren is informeel. In België is de hiërarchie duidelijker, strikter en formeler. In Nederland is er minder machtsafstand. Dat is het thema van hoofdstuk 7.

Minder machtsafstand, meer overleg, horizontale en informele gezagsverhoudingen worden gezien als feminie kenmerken van een samenleving. Betekent dat echter ook dat de maatschappelijke kansen voor vrouwen in Nederland groter zijn dan in België? Dat onderzoeken we in hoofdstuk 8. We vergelijken de positie van vrouwen in gezin en relaties, hun positie op de arbeidsmarkt, hun carrièremogelijkheden.

Ondanks de meer horizontale arbeidsverhoudingen, is het opvallend dat in Nederland de arbeidsvoorwaarden en de positie van de werknemers steeds minder gunstig worden. Dat behandelen we in hoofdstuk 9, dat gaat over de economie van beide landen. Ook al

lijkt het alsof Nederland dit beleid exporteert, in België hebben de vakbonden nog enige hindermacht. Ook richten we de aandacht op Belgen die hoge managementposities innemen in Nederland en Belgische mediaconcerns die Nederlandse dagbladen overnemen.

Discipline en goed onderwijs lijken in België nauw met elkaar verbonden. Het accent ligt er op kennisoverdracht. In Nederland ligt in het onderwijs het accent op zelfstandigheid en op leer- en onderzoeksvaardigheden. De systemen van onderwijs en opvoeding vormen het eerste thema van hoofdstuk 10. Daarnaast vergelijk ik in dat hoofdstuk de systemen van de gezondheidszorg. Aan de hand van de verloskundige praktijk in beide landen, bekijk ik de betekenis van de medicalisering en de positie van de medici.

In hoofdstuk 11 vraag ik me af wat er gebeurt met de identiteit van de migranten: wordt een Belg Nederlander en een Nederlander Belg? De wortels of de plek waar men vandaan komt blijven van essentiële betekenis is, ook al voelt men zich erg goed thuis in het andere land. In hoofdstuk 12 presenteer ik een aantal conclusies en probeer op basis van de verschillen die hierin tot uiting komen, de betekenis van nationale identiteit te achterhalen. Uiteindelijk gaat het om het individu en zijn competentie om te balanceren tussen meerdere identiteiten.

Wat schrijft men over de relatie Belgen en Nederlanders?

Schrijven over de relatie tussen België en Nederland is een hot issue, dat blijkt geregeld, maar het valt op dat alle verhalen nogal clichématig zijn en op elkaar lijken. Maar nog opvallender is dat er een soort constante zit in die verhalen, namelijk – en ik zeg het hier netjes – dat de Belgen wat in te halen hebben en dat de Nederlanders neerbuigend zijn. Illustratief daarvoor zijn de lijstjes op talrijke websites. Maar ook in het wat 'serieuzere' werk komt men van de clichés niet helemaal af. Die zijn ontleend aan het model dat Hofstede ontwikkelde om culturele verschillen tussen landen te beschrijven.⁶